

Staar Gyula

Múló szerelem volt a matematika?

Beszélgetés Vekerdi Lászlóval

Második rész

Vajjon hogy nézem akkor
Ez éveket, szegény magam s magányom!
Haj, eljő majd a bánom,
S vigasztalan bár, egyre visszanezlek.

Giacomo Leopardi: A remete rigó

– Mielőtt a Bolyai-kutatásról írt tanulmányaidra rátérnénk, nem kerülhetem el, hogy rá ne kérdezzek kapcsolatra Németh Lászlóval. A két nagy pályaelhagyó: Németh László és Vekerdi László. Hogyan találtak egymásra?

– Annak hosszú és bonyolult története van. Debreceni diákként természetesen jól ismerem a népi írókat, Németh Lászlót is. A Református Gimnáziumban több kiváló magyar tanárunk volt, akik az irodalom oktatását magas színvonalon művelték. Megismertették velünk a modern magyar irodalmat, benne a népi írókat, erről írtak dolgozatokat. Később Sopronban, a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karon, a diákegyesület összejövetelein – az úgynevezett szakestélyeken – újra előkerült Németh László neve. Ezeken a jó hangulatú diákgyűléseken hangadó szerepet játszott Varga Domokos és néhány barátja. Népdalokat énekelünk, Dombi mindig beszélt egy-két íróról, ismertette munkásságukat. Gyakran meghívtuk professzorainkat, akik korábban egyetemünk diákjai voltak. A tanárokról huncut diáknóták öröklődtek évfolyamról évfolyamra. Boleman Gézáról, a fizika és elektrotechnikai tanszék neves professzoráról például ez járta:

„Elöl megy a Boleman,
Juppejdi, juppejda,
Elektromos tőke van,
Juppejdi, juppejda.”

Boleman remek ember volt, róla Simonyi Károly professzor is – aki tanszékvezetőként követte őt a katedrán – nagy elismeréssel és tisztelettel beszélt.

– Ma már mindkettőjük nevét márványtábla őrzi a soproni egyetem folyosóján.

– Nagyon helyesen, büszke lehet rájuk az egyetem. Na, de hogy folytassam: Boleman is ott ült egyszer, amikor a róla szóló strófákat zengtük. Persze, nem mertük a valódi szöveget énekelni, ezért aztán azt harsogtuk, hogy „elektromos füle van”. Mire az öreg felállt és azt mondta: „Kérem szépen, énekeljék csak egészen nyugodtan az eredeti szöveget, tudok róla.” Nagy sörözésekkel, jókedvvel, vidámsággal, balekavatással összekötött gyűléseket tartotunk akkoriban a soproni egyetemen.

A harmadik nagy hatás a Pápai Páriz Ferenc Népi Kollégiumban ért, amikor Budapestre kerültem. Forgács Péter, a kollégium titkára megvizsgáztatott, mennyire ismerem Németh Lászlót. – Ejh, ez kevés! – mondta, és rögtön kezembe nyomta *A minőség forradalma* két vastkos kötetét. Forgács Péter szíve választotta, Török Eszter vásárhelyi kislány Németh László egyik kedvenc tanítványa volt. 1948 nyarának vége felé, amikor hazautazott Hódmezővásárhelyre, megkérdezte, nem akarok-e vele tartani, meglátogatnánk Németh Lászlót. Hogyne mentem volna! Akkor hosszan elbeszélgettünk Laci bácsival. Később kollégistatársam, Balogh János, aki szintén diákja volt Németh Lászlónak, rendezett néhány napos táborozást a Tisza-parton. Barátain kívül meghívta oda Németh Lászlót is. Valahol, tán Mindszentnél, versenyt úsztunk fölfelé az eleven Tiszában, bámultam, hogy Németh László negyvenen felül is milyen fiatalos. Úgy úszott, mint a csík! Utána körbevettük, ott volt Kristó Nagy István, Balogh János, Török Eszter..., kérdeztük, ittuk a szavait.

Németh László szerette maga körül tudni a fiatalokat, számított rájuk. Később eldicselkedett, milyen jólesett neki, amikor Hajnal professzor, aki őt hipertóniával kezelte, így minősítette: *„Te vagy a fiatalság prófétája.”* A magyar szellemi világ akkoriban nagyon kétértelmű volt, sok minden belezsúfolódott. A fiatalság meghódításáért több mozgalom és az egyházak is versengtek. A Népi Kollégiumban sokan rajongtak Németh Lászlóért. Forgács Péterék hetenként tartottak megbeszéléseket, ahol felolvastuk Németh László frissen megjelent műveit, drámáit. Péter jól szervezte ezt a kis kört, Eszter pedig ellátta a társaságot finom csemegékkel, ami az akkori éhes világban nem mindennapi tett volt. Barátaim közvetítésével így kerültem Németh László vonzáskörébe. Sose szerettem magányosan bolyongani, mindig a csapatmunkát kedveltem.

Jóval később, amikor már fiatal orvosként, a Petrányi-klinikán dolgoztam Debrecenben, akkor találkoztunk újra Németh Lászlóval. Koczogh Ákos 1954 tavaszán meghívott miniket magához, hogy beszélgessünk a hipertóniáról. Laci bácsinak volt egy jelentősnek vélt felfedezése a hipertóniáról, szerette volna jól megismerni annak irodalmát. Erre aztán Samu Pista barátommal nekiálltunk, hogy összeszedjük a kért cikkeket. Pista a Sántha-klinikán dolgozott, én a belgyógyászaton. Laci bácsi nagyon meg volt elégedve az összeállításunkkal, szépen megköszönte mindkettőnknek.

– *Ugorjunk most egy nagyot az időben. 1961-ben mutatták be Németh László A két Bolyai című drámáját. Ennek megszületéséhez te is hozzájárultál. Mi ebben az igazság? Kérlek, most tedd félre a krónikus szerénységedet.*

– Akkor most nézzük a dokumentumokat! Amíg vártam rád, mivel tudtam, hogy a Bolyaiakra is rákérdezel, Németh László levelezéséből kikerestem az erre vonatkozó részeket.

Kezdődött azzal, hogy Fodor Ilona elküldte Németh Lászlónak az édesapja által összegyűjtött, még kiadatlan Bolyai-levelek másolatát, arra biztatva, hogy írjon drámát a Bolyaiakról. Németh László Sajkodról 1959. május 8-án ezt válaszolta Fodor Ilonának:

„Kedves Asszonyom!

A szokásosnál is nehezebben levelezem most: valami szemfájás (melyet vagy a téli olvasásban szereztem, vagy betegségem új fázisát jelzi) csaknem kizárólag kertészkedésre szorít; küldeményeit is csak felületesen oloashattam még át.

Nagyon köszönöm, hogy a kigépellt Bolyai-leveleket nekem is elküldte; gondosan félreteszem őket, ha szükség van rájuk, visszaküldöm. Tudja mit lehetne ebből az anyagból (ismerve persze az egész Bolyai-irodalmat) megírni? A pedagógus apa drámáját, aki valóban azt tartja formáló kezében, amit annyi apa vélt tartani: a kivételes tehetséget, s hálás barát helyett prométheuszi keselyűt nevel benne öregsége ellen.

Szeretettel köszönti, édesapjának is hálás üdvözlését küldi: Németh László”

Ezzel kezdődött a Bolyai-dráma ügye. Fodor Ilona érdeme, hogy nem adta fel és továbbra is küldözte a leveleket.

Németh László 1959. november 4-én már ezt írta neki: „...minthogy én magam is szükségét érzem, hogy valamilyen műbe temetkezzem, rögtön neki is fekiüdtem a Bolyai-drámának. Az alap-gondolat világosan áll előttem: a pedagógus apa, akinek az elszüriült élet, elrekedt pálya kipótlásául egy kártyája maradt: a fia tehetsége. S a fiából valóban nagy embert nevel – de könyörtelen kritikust is, élete józan, szabatos bíróját, aki (bár rajta is kiült anyja zilált természete) mindvégig pontos tükröt tart élete tönkretételével vádolt apja elé.

Sajnos a rendelkezésemre álló anyag nagyon kevés; a levelek nagy része anyagi ügyekről szól, s Beddóháziban nem találok sok fontos kérdésre feleletet. Végig kell mennem a rendelkezésre álló irodalmon (sajnos a küldött jegyzék valahogy elvált a levelektől, s keresnem kell), s ez még hónapokra eltolhatja a megírást. Másba kell kapnom addig.

Elképzelem, milyen nehéz a szíve az erdélyi út után! Az enyém is – de amiatt, ami itt várt.

Még egyszer köszönöm, hogy úgy küzd ennek a darabnak a megszületéséért.

Szeretettel: Laci bácsi”

Na, azután Sajkod, 1959. november 4–19. Ezt a levelet már nekem írja. Könyvet kért Bolyairól, elküldtem neki, azt köszöni meg.

„Nagyon köszönöm, amit a könyvbe tett cédulára írtál. Te voltál az egyetlen, akinek gondja volt rá, hogy megnyugtasson, s épp azt írtad, amivel én is nyugtatom magam; hogy amit írtam, az igaz és helyes. Hozzátehetjük: s mint előre tudtam, nem szerzek velem semmiféle előnyt, csak hátrányt magamnak.

Egy erdélyi nő a fejébe vette, hogy drámát írat velem a Bolyaiakról. Legépeltette apjával az egész Bolyai-levelezést, s ideajándékozta. Én a Te drámádra gondoltam, azt mondtam: legfőlebb tanulmányt írnek róla: a pedagógus apa – aki egy lángeszű s kegyetlen kritikust nevel a fiában magának, ez, ami ebben a témában személy szerint is érdekel.

Amióta hazajöttem, keresem a munkát, amibe beleölhetem magam. S ebben a témában igazán benne van a mi magyar életünk egész borzasztósága! Arra gondoltam – nem írhatnék-e mégis, nem drámát, de drámai költeményt róla. A tiédet így kétszeresen is elkerülné, mint elsősorban Farkasról szóló munka s mint költemény.

Tudnál-e tanácsot adni: mit érdemes elolvasni? Olvastam egy regényt (a Barabás Gyuláét), annak bővebb forrásai lehettek, mint nekem. Az Appendix megjelent-e modern kiadásban, esetleg fordításban magyarázattal?...

Lezárom egy-két munkámat (fordítások javítása), s akkor visszamerülök tudománytörténetünkbe is.” Így volt ez.

– Álljunk meg egy pillanatra! Mi volt az a Vekerdi-dráma, amire Németh László hivatkozik?

– Nem nagyképűségből mondom, de azt már magam is elfelejtettem.

– Kérlek, mondj róla azért valamit.

– Egy levelet még hadd idézzek, kivételesen az én válaszomat, abban benne van minden. 1959. november 19-én írtam:

„Kedves Laci Bácsi!

Nagy örömmel olvastam a Bolyai-tervet. Még jobban örülnék, ha nem »elkerülné« az enyémet, hanem megcsinálná – jól – azt, amit én is szerettem volna. Annál is inkább, mert a mintát úgylis Laci Bácsi drámáiból vettem, főleg a Görgeyről és II. Józseféről. 1956 tavaszán egymás után 4 ilyen kísérletet írtam (Bolyaiak, Kepler, Erasmus, Watteau), s még kettőt készítettem (Csokonai, Bessenyei), amikre már nem került sor. Ma visszánézve úgy látom, hogy ezek az érzelmi és gondolkozási krízis vetületei voltak: az érzelmi krízis a meg nem értett vagy félreértett tudóst háborgatta bennem (Watteau-t átírtam a festés tudósának, ami persze nem igaz), a gondolkodásomban pedig a természettudományokról történelemre való áttérés nagyon is bonyolult folyamata jelentkezett. Túlságosan személyes ügyeim voltak ezek az írások akkor,

hogy türelmem lett volna javítani rajtuk, s én túlságosan filológus ahhoz, hogy cselekvő alakokat tudjak teremteni. Nagy kínomban is azzal küszködtem, hogy beszorítsak pl. a Bolyaiakba egy Tentamenről és egy Appendixről szóló tanulmányt. S emellett egyet a 48-as Erdélyi lelkivilágról. Ez a vágy: a tanulmányé, azóta is él bennem, ha égető munkám lelegején túljutok, belefognék. Így elég jól ismerem a Bolyai-irodalmat, egy-más nekem is megvan. Leginkább én is Farkas levelezését ajánlom, itt is mint legfontosabbat, a Bolyai–Gauss levelezést. A század elein ezt kiadta az Akadémia is. Utána messze (és egyetlen valamirevaló) legjobb a P. Stäckel tanulmánya (a két magyar tudósról magyar eddig elfogadható tanulmányt nem írt! Stäckel német professzor). Pár éve sikerült ezt a ma már nagyon ritka könyvet megszereznem. A magyar tanulmányok közül még ma is legtöbbet ér Bedőházi János, A két Bolyai, Mohely, 1897. Sokkal jobb, különösen Farkast illetőleg, mint ahogy a későbbi kritika írja.

A másik elvisekelhető magyar tanulmány: Dávid Lajos A két Bolyai élete és munkássága pedig megfordítja: Jánost emeli Farkas rovására, akikben inkább csak a nagy embert, nem a nagy matematikust látja.

A harmadik terjedelmesebb magyar tanulmány: az Alexits György Bolyai Jánosa pedig már mind a kettőben csak főurak áldozatát látja. Szerinte Farkas: vén talpnyaló, János pedig (akit boszszantó módon állandóan »szegény«-nek titulál) üldözött és meg nem értett – kommunista, csak nem elég következetes (ezért »szegény«?).

Így írtam akkor, Alexits későbbi Bolyai-könyvéről már más lett a véleményem.

– Miért?

– Mert teljesen új Bolyai-könyvet írt. Az már jó.

– A hosszú levelednek csak töredékét olvastad fel. Ez maga is egy kis tanulmány. Napokig készülhetett.

– Ahogy mondd. Igyekeztem jól megírni.

– A te drámád az apáról vagy a fiúról szolt?

– Mindkettőről. Jánosnál az Appendix, Farkasnál a Tentamen jelentőségét emeltem ki. Nem volt az dráma, csupán keretként használtam ahhoz, hogy az apáról és a fiáról egy-egy tanulmányt írjak. Többet ér, ha tovább olvasom neked Laci bácsinak írt leveletem, bármilyen hosszú is.

„Az igazság az, hogy Farkas matematikusnak is éppen olyan nagy, mint János. Tentamenében lefekteti egy olyan geometria alapjait, amit sokkal később – igaz, hogy sokkal világosabban – Felix Klein fog a híres Erlangeni programban levezetni: a »mozgáscsoportokra« felépített geometria fogalmát. Több mint fél évszázaddal Klein előtt pontosan definiálja a mozgáscsoportok és a csoportgeometria fogalmát, s ezt a tudománytörténészek – még a jó szemű Stäckel sem veszi észre, s Farkast mint a neumeuklideszi geometria »Mózesét« marasztalják el, amiben persze nem is első és nem is legnagyobb. De mint a koordinátamentes térgeometria megteremtője, igen is első, s ezt nem tudják ma sem. Azt Stäckel is észreveszi – nehéz is lenne nem [észrevenni] –, hogy az axiomatikus geometria első nagy mestere Farkas, de inkább elszórt, zseniális intuícióknak tekinti alkotásait. Pedig egy egészen új, s csak a XIX–XX. század fordulóján kibontakozó matematikai világ első nagy megfogalmazása.

János pedig embernek se kicsi. Látszik ez annyit szidott és lesajnált Üdvtanából is, meg azokból a kivonataiból is, amik hozzáférhetőek. (Nem adták ki soha, csak szemelvényeket idéztek itt-ott.) Az Üdvtanban a lehetetlen nagy vállalkozások és félig megtett utak annyira ismerős világa is keserít. Farkasnak inkább a matematikája ilyen: emberi oldala neki szerencsésebb volt. János matematikája mentes ettől. Az Appendix olyan nagy, olyan teljes, befejezett, hogy már nem mérhető matematikai mértékkel...

Többek között benne van – és pedig tudatosan – az Appendixben az Általános Relativitás elméletének egész problematikája is. Tökéletes Kristály. A zene és a matematika privilégiuma csak ez a tömörség: a par excellence művészet és tudományé. Itt nem Sejtések és Mélységek szólnak,

mint Farkasnál, hanem Tudás és Magasság. Az Appendix a történelem ritka nagy pillanatai közé tartozik. Nekünk jelképünk lehetne és vigaszunk: lényegét tanítani kéne az elemiben. Az Appendix csúcspontjához azonban nem egészen könnyű eljutni. Ismerni kell hozzá az euklideszi geometriát, s valamely modern differenciálegeometriából valamit. Jó tudni valamit hozzá a Hilbert axiomatikájából, pl. ahogy az oly korán elhalt matematikus, Keréjártó geometriájában olvasható.”

– *Visszavonom a tanulmány elé biggyesztett „kis” jelzõmet. Ez egy eredeti és merész gondolatokat tartalmazó, átgondolt, közölni való, szép írás. Most már egyre jobban érdekel az elvetélt drámád. Nincs belõle egy másolat?*

– *Sajnos nem találok. De örülök, hogy nem folytattam ezeket a próbálkozásaimat.*

– *Azért ez fantasztikus, hogy te minden hozzáférhetõ Bolyai-irodalmat elolvastál.*

– *Igen, mert magával ragadott. A két Bolyai életútjának matematikai oldala fogott meg, azon keresztül az emberi.*

– *Németh Lászlót pedig elsõsorban az emberi dráma vonzotta.*

– *Igen, õt az ragadta magával. Laci bácsi a drámát két változatban is elkészítette. Az elsõnek *Apai dicsõség* a címe, ebben azt írta meg, hogy az apa a fiában nálánál nagyobb tehetséget látva kicsit irigykedik, ugyanakkor büszke is rá. Németh László ezután beszélt színházi tanácsadóival, Benedek Andrással és Majorral, s a több oldalról kapott kritikák hatására megírta a máig érvényes Bolyai-drámáját. Persze a másik is érvényes, két nagy dráma mind a kettõ. És egészen más világ. Semmi köze az enyémhez.*

– *Jól látom, hogy Bolyai Farkast ti eltérõ módon íteltétek meg?*

– *Így van. Ő végig nem becsülte annyira Farkast, mint Jánost. Ezen lehet vitatkozni. Az azonban biztos, nekem máig nem hiszik el a matematikusok, hogy Felix Klein gondolatainak alapcsírái benne vannak Bolyai Farkas *Tentamenjében*. Ma is azt mondják: ez marhaság, dilettáns olvasata a múnek. Biztosan nekik van igazuk, õk értenek hozzá.*

– *Meglepett, hogy a Németh Lászlónak 1959-ben írt levelemben milyen világosan utalsz az Appendix és az általános relativitáselmélet kapcsolatára. A Bolyai-kutatásra, annak eredményeire pedig mindmáig érzékenyen figyelsz. Sokszor idézett tanulmányokat írtál errõl, hogy csak néhányat idézzek: A Bolyai-kutatás változásai (1981), A Bolyai-gyûjtemény a Bolyai-kutatásban (2001), Változók és konstansok a Bolyai-kutatásban (2003). Ezek sorát 1969-ben Benkõ Samu Bolyai János vallomásai címû, azóta híressé vált könyvérõl írt cikked nyitja. A Valóságban látott napvilágot.*

– *A Valóságban akkoriban már megjelentek kisebb recenzióim. Az egyik nap behívott Kõrösi, a fõszerkesztõ, hogy beszélni akar velem. S akkor, ott a szerkesztõségben, azt mondta nekem Jóska, miközben nagy gólyalábaival föl-alá járkált: „Na, öregem, itt van ez a könyv” – és kezembe nyomta Benkõ Samu *Bolyai János vallomásai* címû kötetét, melyet a romániai Irodalmi Könyvkiadó 1968-ban jelentetett meg Bukarestben. Azután letette a csontszipkával szívott cigarettáját, s hogy nyomatékot adjon a kérésének, jó hangosan közölte: „Ezt föltétlenül neked kell recenzálnod!” Forgattam a könyvet, belelapoztam, szerzõjének neve ismeretlenül volt elõttem. Bolyai Jánost, persze, jól ismertem, *Üdötana* engem is érdekelt, nagyra becsültem, prófétikus könyvnek tartottam. „Jó, örömmel írok róla – közöltem Kõrösivel –, de hát ki ez a Benkõ Samu, aki a könyvet írta?” „Ne törõdj vele – mondta Jóska –, tudod, ez egy olyan »kolozsvári Vekerdí«, csak sokkal okosabb.”*

– *Nahát, ez igazi Kõrösi-szöveg! Ebben kétértelmûség rejlik.*

– *Úgy van, egyike az õ kétszeresen érthetõ megfogalmazásainak. „Sokkal okosabb” – ez kétféleképpen érthetõ. Azért sokkal okosabb, mert sokkal többet tud, jobban ír. Lehet azonban azért okosabb, mert nem olyan önrontó marha, aki akkor is pofázik, amikor nem kellene, ezzel elpuskázza a lehetõségeit. Ez utóbbi, kedvezõbb változatot vettem figyelembe, gyorsan és lelkesen megírtam a *Valóságnak* a cikket. Nagy elismeréssel szõltam Benkõ Samu munkájáról.*

– Többek között azt írtad, hogy ez a monográfia „az első olyan írás, mely a képek mögött az emberig férközött”. Azután pedig: „megmutatja, hogyan érthető meg Bolyai János sorsa és tragédiája a korabeli közép-kelet-európai történelemből.” Kőrösi József és a te érdemed, hogy a Valóság elsőként mutatott rá, Benkő Samu könyve korszakos lépés a Bolyai-kutatásban. Ez később sokszorosan bebizonyosodott.

– Nem sokkal a Valóságban megjelent írásom után munkahelyemen, az Akadémiai Könyvtárban megkeresett egy zömök, rokonszenves fiatalember, mondta, ő a Benkő Samu, ezenkívül éhes, nem mennénk-e el együtt valamelyik közeli vendéglőbe. Így ismerkedtünk össze, s kötöttünk életre szóló barátságot. Az ő közvetítésével ismertem meg azután személyesen is több erdélyi matematikust, filozófust...

– Mit gondolsz, Németh László másként írta volna meg A két Bolyai drámáját, ha korábban olvashatta volna Benkő Samu könyvét?

– Erre a kérdésre pontos választ adhatunk. Samu eldicsekedett vele: „Képzeld, Németh László azt mondta nekem, ha idejében olvashatja a Bolyai János vallomásait, akkor egészen másként írta volna meg a drámáját.”

– Mit írt volna másként benne?

– Azt már csak találgathatjuk, erről nem beszélt, és a későbbi levelezésében sem talá-lunk rá utalást.

– Németh László drámája az apa és a fiú konfliktusára épül. Benkő Samu erről árnyaltabb képet fest.

– Bolyai Farkas és fia, János nézetei valóban eltértek néhány kérdésben. Bolyai János, érthetően, nem nagyon rajongott Gaussért, aki oly kurtán-furcsán bánt élete fő művével. Apja ugyanakkor istenítette Gausst, egykori barátját. A nézeteltéréseiken túl azonban sok szeretet, féltés és ragaszkodás olvasható ki az apa és a fiú egymás közötti levelezéséből. Mindketten elismerték a másik nagyságát. János az apját egyedüli tanítómesterének tartotta, és úgy nyilatkozott róla: „nincs párja atyámnak.” Bolyai Farkas pedig, jobban megismerve a nemeuklideszi geometria lényegét, nagy dicsérettel szólt róla, csodálatos műnek nevezve fia munkáját. Az apa és a fiú kapcsolatáról Benkő Samu, később pedig Kiss Elemér írt tanulmányokat. Valószínűleg az ő felfogásuk világítja meg leginkább a valóságot.

– Kérlek, szőlj még röviden a többi, közelmúltban is dolgozó Bolyai-kutatóról.

– Tóth Imrére Benkő Samu hívta fel a figyelmemet. Imre nagy filozófus. A nemeuklideszi geometriák matematikai és filozófiai rejtélyeiről írt világszerte meglepetést okozó tanulmányokat. Weszely Tibor 1981-ben megjelent *Bolyai János matematikai munkássága* című könyve nagy matematikusunk műveit tette sokak számára hozzáférhetővé. Beszéltem már a Sarlóska Vince Ernő kutatásait kiteljesítő Ács Tibor munkásságáról, aki könyveiben Bolyai János bécsi éveiről számol be, összefogva matematikai és filozófiai mélységeket Benkő Samu emberi és történelmi sorsokat vizsgáló megértő nagylelkűségével.

Azután jött Kiss Elemér marosvásárhelyi professzor, aki a matematikában is komoly eredményekkel dicsekedhetett, és megmutatta a világnak, amiről még nem tudtunk: Bolyai János számelméleti és algebrai felfedezéseit. Óriási tett volt!

– Akadémiánk külső tagjává választották ezért. Fájdalom, hogy egy éve legyőzte őt a gyilkos kór.

– Kiváló ember volt, nagy veszteség a halála. A nyomába fiatalok léphetnek. Itt van például a szegedi Szabó Péter Gábor, aki Kiss Elemért követve feldolgozta Bolyai Farkas számelméleti vonatkozású kéziratot hagyatékát. De szólnunk kell az Erdélyi Magyar Tudományegyetem adjunktusáról, a csíkszeredai Oláh-Gál Róbertől is, aki érdekes élet-rajzi, családtörténeti adatokat hozott felszínre, javarészt levéltári kutatásai nyomán.

Összegzőként elmondhatom, amikor Németh László a Bolyai-drámáit írta, a magyarországi és az erdélyi Bolyai-kutatás nem állt magas szinten. Ma már, bizton állít-

hatom: világszínvonalú! Örömmel hozzátehetem, hogy nem állt meg, halad előre. A Bolyaiak nekünk, magyaroknak, éppen olyan nagy kincsünk, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán. Ugyanolyan megbecsüléssel kellene folyamatosan beszélnünk, írunk róluk, mint Bartókról és Kodályról. Zenénkre és matematikánkra méltán lehetünk büszkék. Gondolj csak Bónis Ferenc nemrég megjelent remek művére, az *Élet-képek: Bartók Béla* című könyvre. Hol tartunk még attól, hogy Bolyai Farkasról és Bolyai Jánosról hasonlóan szép gyűjtemény megjelenjék?!

– *Kövessük életutad kanyarulatait. Vekerdi László 1963 és 1970 között a magyar matematikusok fellegrájában, a budapesti Matematikai Kutatóintézetben dolgozott könyvtárosként. Hogyan kerültél oda?*

– Erről nem szívesen beszélek. Mert azt, hogy a természettudományok a normális darwini fejlődéssel, avagy ebbe nem illő krízisekkel haladnak-e előre, azt már nem tudom meg azalatt a pár év alatt, ami még megadatott egy ilyen szabadságolt hullának, amilyen vagyok. Egy biztos: én az életutamon krízisek során át bukdácsoltam. Ilyen volt az, ami engem Sopronból, majd Debrecenből elhozott, és ezért hagytam ott a budapesti Onkopathológiai Kutatóintézetet.

– *Debrecenből odamentél?*

– Igen. A kutatóintézetbe Kellner Béla professzor hívott, akit jól ismertem Debrecenből, kölcsönösen becsültük egymást. Így kerültem fel hozzá Budapestre. Kellner Béla és Szalay Sándor Debrecenben már az ötvenes évek elején eldöntötték, hogy nyomjelző izotópokat alkalmaznak az orvosi kutatásokban. Szalay készítette az izotópot, Kellner professzor Haraszti Anti jóbarátomat és engem jelölt ki, hogy dolgozzunk együtt a fizikusokkal a kutatóintézetükben. A daganat anyagfelhalmozási rátáját követtük nyomjelző radioaktív izotópokkal. Azt nyomoztuk, hol, milyen szervekben, mely izotópok halmozódnak fel szívesen. Évekig dolgoztunk Antival ezen az érdekes feladaton, szerintem ügyesen és jól. Az orvosi kutatómunkát azonban nem szerettem, nem az én világom volt. Így azután hiába marasztalt Kellner, egyik napról a másikra azt is otthagytam. Egy ideig állástalan lettem.

A Matematikai Kutatóintézet könyvtárába Szabó Árpád révén kerültem. Hallgattam szabadegyetemi előadásait, ő ekkor már a Matematikai Kutatóintézetben dolgozott, miután 1957-ben megfosztották a katedrájától. Rényi Alfréd, az intézet igazgatója korábban már odavette a recski internálásból szabaduló Lakatos Imrét is, akit matematikatörténeti és matematikafilozófiai kérdések kutatására buzdított. Lakatos néhány év múlva, 1956-ban Angliába emigrált. Szabó Árpádot és Lakatos Imrét is jól ismertem, még Debrecenből. Rényi matematikatörténeti kutatásokat akart indítani, vallotta, hogy a magas szinten művelt matematikai kutatásokhoz hozzátartozik a matematika történetének ismerete. Ő maga is írt értékes, kiváló cikkeket a matematika történetéből. Nagy hatású munkák voltak ezek, a *Dialógusok a matematikáról* és a tudománytörténeti remekmű, a *Levelek a valószínűségről*. Ebben a XVII. századi két nagy matematikus, Fermat és Pascal között váltott fiktív levelekkel magyarázta el csodálatos világossággal a valószínűség-számítás lényegét. Amit azután én fordítottam angolra. Az angol kiadásnak is nagy sikere lett.

– *Rényinek nem csak ezt a könyvét fordítottad le.*

– A *Valószínűség-számítás* című nagy könyvét is én fordítottam angolra. Nagyon meg volt elégedve a munkámmal.

– *Az a fordítónak is nagy teljesítmény lehetett.*

– Rengeteget dolgoztam vele, igyekeztem nagyon alapos munkát végezni. A valószínűség-számítás témaköréből elővettem a nemzetközileg legjobban jegyzett könyveket, s

azokat előtte elolvastam, hogy a matematikai szakkifejezéseket pontosan fordítsam. Jó volt látni, hogy nemrégiben újra kiadták ezt a könyvet, változatlanul hagyva fordításomat.

– Egy kosár pénzt kaphattál érte a hatvanas években.

– Akkor igen. Most egy fillért sem, a második kiadásért. Az Akadémiai Kiadó a külföldi partnerével közösen akkor nagyon gavallérosan honorálta a fordításomat. Jó sok dollárt kaptam. Ennek egy részét azután nagyon jól hasznosítottam a 70 dolláros turistaidőkből, Itáliában. Varga Dombival abból ott nagyon urasan éltünk. És közben mennyi szépet látunk!

– Megmutatnád ezeket a könyveket?

– Egyetlen példányom sem maradt belőlük, elkunyerálták a külföldi tudománytörténész ismerőseim.

– Most tudatosult csak bennem, hogy könyvtáram több becses matematikakönyve Vekardi László nevét is őrzi. Edward Kofler Fejezetek a matematika történetéből című könyvét, melyet lengyelből Andorka Rudolf fordított magyarra, te lektoráltad. Hosszú tanulmányt írtál a végére A matematika Magyarországon való meghonosodásának és fejlődésének főbb irányairól. Németből lefordítottad Heinrich Dörrie A diadalmas matematika című könyvét, angoltól pedig R. Courant – H. Robbins Mi a matematika? című munkáját.

– Az egy nagyon jó könyv. Sokat dolgoztam vele, de örömmel tettem. Dörrie könyvének magyar címéről rengeteget vitatkoztam a kiadóval. Az eredeti, *Triumph der Mathematik* címhez ragaszkodva tiltakoztam a határozott névelő ellen. Mindhiába.

– A Matematikai Kutatóintézetben miből állt a napi munkád?

– A könyvtárban dolgoztam, elég komoly könyvtárosi munkát kellett ellátnom: kölcsönzések, könyvek rendezése, helyretétele... A könyveket nemcsak olvasni szeretem. A mai napig különös örömet okoz, amikor egy-egy ízléses kötetet a kezembe veszek. A könyvekkel kötött intim kapcsolataim a hölgyekkel kialakultakénál is bonyolultabbak. Minden könyvtárosi munkát szívesen végeztem, a mások által lenézett visszarokodást is.

– Az intézet igazgatója, Rényi Alfréd figyelt a munkádra?

– Őt érdekelte, mit csinállok, egy idő után kikérte a véleményemet arról, hogy milyen könyveket rendeljenek meg. Azután felvetette: nincs-e kedvem egy-két cikket írni. Az Oberwolfach Matematikai Intézetében ugyanis minden év kora őszen színvonalas matematikatörténeti konferenciákat tartottak. „Publikáljon néhány tudománytörténeti cikket, hogy oda meghívják” – ajánlotta Rényi.

– Magad választottál témát?

– Szabó Árpáddal beszéltek meg, aki lelkesen támogatta Rényi elképzelését: egy matematikatörténeti intézmény létrehozását. Szabó Árpád az Eötvös Loránd Tudományegyetem neves klasszika-filológia professzora volt, de 1957 elején elveszítette az állását, mert következetesen kiállt 1956 forradalmának követelése mellett. Rényi ezután vette magához a Matematikai Kutatóintézetet. Szabó Árpád nagy nemzetközi figyelmet keltett az euklideszi axiómarendszer kezdeteiről írt tanulmányával. Az Euklidész előtti matematika története, melynek vizsgálatát nagyon nehezítette a források hiánya, akkoriban divatos téma volt, sokan írtak róla, köztük olyan nagy nevek, mint Oscar Becker, Otto Neugebauer, Van der Waerden vagy Kurt von Fritz. Szabó Árpád feltette az alapkérdést: hogyan válhatott deduktív tudománnyá a matematika? Az erre adandó válaszához a nyelvet használta forrásként. Kifinomult nyelvi, fogalomtörténeti és matematikai elemzéseivel rámutatott arra, miként alakulhattak ki a görög matematika definíciós-axiomatikus alapjai. A nyelvi sajátosságokból – mint az ősközületekben megőrződött zárványokból – következtetett a történeti folyamatra. A görög matematika korai bizonyítási eljárásaiban felfedezte az eleata dialektika ellentmondásmentességi kritériumát. Eredményeit, melyeket a modern matematika fogalomrendsze-

rével nemigen lehetett volna elérni, később híres könyvében – *Anfänge der griechischen Mathematik* – tette közzé. Világhírű lett vele, könyvét angolul, franciául és japánul is kiadták. Magyarul csak jóval később. Az Euklidész előtti matematika történetéről írtam összefoglaló tanulmányt 1963-ban. Összeszedtem mindenkit, aki ebben a témában érdemlegesen munkálkodott, végül kiemeltem: ma úgy látszik, közülük Szabó Árpád felismerése mutat legmesszebbre. Ez a cikk már tudatosan és elszántan matematikatörténet-írás történeti munka volt. Tanulmányom megjelent az Akadémia Matematikai és Fizikai Osztályának közleményeiben. Biztattak, írjak ebben a formában hasonló matematikatörténeti cikkeket. A következő tanulmányban Pascal matematikájában fellelhető infinitézimális módszerekről értekeztem.

Akkor jelent meg Newton összes levelének kiadása, sok kötetben. Rényinek köszönhető, hogy a méregdrága sorozatot a Matematikai Kutatóintézet könyvtárának meghozta. Az első betűtől az utolsó lábjegyzetig végigolvastam a tizenvalahány kötetet, úgy, mint annak idején, még kutatóorvos koromban a Descartes-levelezést. Úgy döntöttem, hogy a friss kiadások alapján megpróbálok felvázolni egy új Descartes- és Newton-képet. Descartes levelezése nem volt nagy újság, arról korábban megjelent már egy kötet. Descartes levelezéséből realizmusa és valóságtisztelete tűnik elő. Kiderül belőlük, hogy Descartes ismerte az infinitézimális számítás bizonyos formáját. Kidolgozott egyfajta – a saját geometriai rendszerével összeilleszthető – integrálási módszert. Tanulmányomban arról írtam, hogyan számította ki Descartes a ciklois területét. Newton levelezéséből pedig az derült ki, hogy híres művének, a *Principiának* megalkotásakor milyen zseniálisan felhasználta ellenlábásának, Robert Hooke-nak a téziseit. A Hooke-ra való hivatkozást azután gondosan elkerülte. Mint ahogyan a Párizsban élő Leibniz munkájára sem tett semmiféle megjegyzést a könyvében alkalmazott új matematikájánál. Pedig tehetett volna.

Rényi Alfrédnek tetszettek a tanulmányaim: „*Na, ezekkel már nyugodtan kimehet Oberwolfachba*” – mondta. Meghívtak az ottani konferenciára, megnyílt az út előttem, hogy magas szinten bekapcsolódhassak a matematikatörténet-írásba. Elkészítettem az előadásomat, és öcsém segítségével, aki annyi nyelvet beszél tökéletesen, lefordítottam németre. Oberwolfachban megint elköttem egy nagy marhaságot: nem tudtam nyugton maradni, amikor hallgatnom kellett volna.

– *Fodor András könyvében azt írta, hogy összekülönböztél a matematikai konferencia „atyáuristenével”.*

– A német Joseph E. Hofmannal, aki a matematikatörténet-írás legnagyobb szaktekin-télye volt. Kitűnő könyveket írt, nagyra becsültem, sok művét elolvastam, felhasználtam. A legjobb monográfiát írta Leibniz párizsi éveiről. A konferencián azonban nagyon leszólt a Newton-levelezés kiadását. Sok tekintetben, persze, igaza volt, mert az jóval felületesebb, mint a Descartes-levelezés Adam–Tannery-féle kiadása. Az mintaszerű, máig alapmű. Mégis úgy éreztem, igazságtalan ilyen leszójtó kritikával illetni a Newton-levelezés kiadását, annak pongyolasága ellenére sem kellene ezt tennie. Nem bírtam szó nélkül hagyni, s valami olyasmit mondtam a professzornak: nem rossz kiadás az, nagyon jól használható. Meg hát, ha úgy gondolják, hogy nem jó, akkor csinálják meg jobban.

– *Ezzel nemigen lophattad be magad a matematikatörténészek papájának szívébe.*

– Nem szólt semmit, de látszott rajta, hogy haragszik. Jól megnézett, és magában vég-érvényesen leírt a listájáról. Újra működött az önrontó hajlamom.

– *Erdélyi matematikus barátomtól kaptam egy azóta nagy becsben tartott könyvecskét. Bukarestben a Kriterion Kiadó jelentette meg 1972-ben, Vekérdi László írta, A matematikai absztrakció történetéből a címe. Nagy tárgyi tudásról tanúskodik, meg arról, miként lehet a*

legelvontabb tudományról írt szöveget szépirodalomná formálni. Hogyan született meg ez a könyved?

– Még a hatvanas évek közepén megkeresett Juszuf, vagyis Lukács József, a *Világosság* főszerkesztője: nem lenne-e kedvem közérthető, irodalmias, vagyis jól olvasható cikksorozatot írni a matematika történetéről. Mondtam neki, hogyne, örömmel, és a Matematikai Kutatóintézet könyvtárában a Rényi irányításával gondosan összegyűjtött legjobb matematikatörténeti monográfiák alapján írni kezdtem a sorozatot. A tanulmányok azután időről-időre megjelentek a *Világosságban*. Amikor pedig Sik Csaba felajánlotta, hogy a Magvető Kiadó *Elvek és utak* sorozatában tőlem is kiad egy tanulmánykötetet, a *Kalandozások a tudományok történetében* könyvembe a matematikai absztrakció történetéről írt munkámat is bevettem. Így figyelhetek fel rá erdélyi barátaim és kiadták a Korunk könyvek sorozatában. Meglepetésként ért az ottani megjelentetése.

– *Nem is szóltak neked erről?*

– Nem, de nagyon megörültem neki, annak pedig különösképpen, ahogyan megjelentették. Szépen összeszedett kis könyvet készítettek, ez ennek a valódi formája. Tanulmánykötetemben elvész a többi esszé között.

– *Számomra oly kedves részt idézek a könyvedből: „Euklidész valamelyik matematikára kíváncsi uralkodót – talán a dagadt lábú Ptolemaioszt – a legenda szerint ezzel a mondással rázta le: »A matematikához nem vezet királyi út!« A mi korunk matematikusai nem ilyen zárkóztak. Nem vonakodnak a népszerűsítéstől, s különféle formában kínálják a matematika egyik-másik fennsíkjára vezető turistautakat. ...ember legyen a talpán (vagy talán inkább matematikus?), aki ki tudja választani, melyiken induljon. A jelzéseket ugyanis nem egységes rendszer szerint pingálták az út menti fákra, s megesik, hogy valaki az Ágasvárra indul, s a Zsíroshegyre érkezik. Nagy baj, igaz, ekkor sincsen, hiszen a Zsíroshegyen is ott a turistacsárda, s a hős kiránduló itt is megihatja a maga nem-euklideszi röviditalát, topologikus sörét vagy halmazelméleti dupláját. A »királyi utakért« ugyanis »fejedelmi nemtörődomséggel« kell fizetni, ez mindig így is volt, s így is lesz.” Ez egyszerűen gyönyörű! Hogy a csudába jutnak eszedbe ilyen jó szövegek? Honnan ez az enyhén ironikus, lényegét láttató stílus?*

– Nem olyan eredeti, szívesen használták ezt az *Annales* folyóirat köréhez tartozó francia történészek, Lucien Febvre, Marc Bloch, később Fernand Braudel. Az *Annales*-kör történetírásának voltam, s vagyok a mai napig nagy szerelmese, s ők ironikus fiúk lévén, így írtak. Az *Annales* minden számát, abban publikáló történészek minden munkáját, amihez csak hozzáfértem, elolvastam. Várj csak, nálunk ki is volt, aki így írt? Megvan: Benedek István! Nahát, itt van! A mesterem. Őket igyekeztem követni.

– *Nem hiszem, hogy ennyi elég az üdvözléshez.*

– Jól van, valószínűleg kell hozzá valamilyen eredeti hajlam is, mit tudom én.

– *A közelmúlt és jelenkor magyarországi matematikájáról írt tanulmányoddal már nem volt ilyen szerencséd. Fodor András írta rólad a Németh Lászlónak küldött levelében: „Megint bajt csinált a fiú. Most a matematikusok rontottak rá, amiért a Quaterlynek szánt cikkében vétett az uralkodó hegemonia ellen. Márpedig ezt a territóriumot még a színpadnál is érzékenyebben sajátítják ki...”*

– Jaj, ezt kár is idézni!

– *Rendben van, akkor kérlek, arról beszélj, hogyan jutott eszedbe, hogy napjaink hazai matematikájáról írj?*

– Arra már korábban ráéreztem, hogy annyi minden van a magyar matematikában, ami nemcsak a matematikusokat érdekelheti, hanem az igényesebb matematikatanárokat, sőt a más szakmabelieket is. A végső lökést egy kővágóörsi matematikatanár levele adta. Ebben arról írt, hogy iskolájában szakköröket vezet, szervezi a Kis Matematikusok Baráti Körét,

tanítványainak többletismereteket szeretne adni. Arra kért, írjam meg neki, kik azok az élő matematikusaink, akik tudományuk élvonalába tartoznak. Kik a külföldre szakadt világ-hírű magyar származású matematikusok? Hol élnek, mi a munkájuk? És sorjázta tovább a kérdései. Mivel ezek a kérdések engem is foglalkoztattak, nekiültem és készítettem egy összeállítást *A magyar matematika jelene* címmel, amit elküldtem a derék tanár úrnak. A kísérőlevelet megőriztem, abban így írtam: „Kérdései tényleg nagyon fontosak, felelni viszont, akár megközelítőleg is, igen nehéz rájuk. Nemcsak azért, mert nagyon sok kiváló, nemzetközileg ismert és elismert matematikusunk van, akik a matematika legtávolabbi területén dolgoznak, így egy ember aligha tudja áttekinteni, még kevésbé értékelni munkájukat. Azért is nehéz, mert a matematika nálunk annyira eleven tudomány, hogy erősen művelői elevenébe vág, a matematikusok egymásról való véleményét ezért óhatatlanul személyes ellen- és rokonszenvek bonyolult szövevénye módosítja. A kívülálló – foglalkozása szerint könyvtáros, vágyaim szerint történész vagyok – ezen a kettős szövevényen: szakmán és indulatokén nemigen láthat át. Így minden összefoglalási kísérlet az élő magyar matematikáról legfeljebb torzó lehet.”

– Akkor világosan láttad, hogy darázsfaszekbe nyúlsz.

– Igen, de nekem nagyon megtetszett az írás. Tudhatod, minden szerzőnek a legutóbb született gyermeke a legkedvesebb.

– Ezért úgy gondoltad, ki kellene adni.

– Odaadtam Rényinek, aki elolvasta, fűzött hozzá pár kiegészítést, de összességében megfelelőnek tartotta. Ő szólhatott a *Hungaryan Quaterly* szerkesztőségének, hogy nem ártana a tanulmányomat angolul is megjelentetni. Azok megkerestek, elkérték a kéziratot. Lefordítottam angolra és elküldtem nekik. Erre jött azután a förmedelem, amire Fodor Andris céloz.

– Vagyis vétettél a hegemonia ellen.

– Voltam annyira pimasz, hogy azt hittem, érték annyira a matematikához, hogy szabadon válogathassak nagy matematikusaink között. Később tudtam meg, ennek létezik egy majdhogynem hivatalos rangsora. Azt pedig ugyanúgy be kell tartani, mint az angol királynő fogadásán a protokollt. Nem csókolhatsz előbb kezét a londoni polgármester feleségének, mint a királynőnek. Nahát, én pedig nem aszerint csókoltam kezét matematikusainknak, hogy ki hol állt a hivatalos rangsorban.

Nagyon becsültem és szerettem Szénássy Barna könyvét, *A magyarországi matematika történetét*. Barna nemcsak matematikatörténésznek volt okos, hanem bölcs ember is volt. A XX. századhoz érve megállt. Azt mondta, eddig tudjuk. Mennyire igaza volt! Eddig tudjuk, vagyis addig lehet baj nélkül megírni.

– Megvan még ez a kéziratod?

– Lehet, hogy idővel előkerül valahonnan. Ne hidd, hogy hiábavaló volt megírni. Veress Jenő tanár úr Kóvágóörsön biztosan nagyon jól tudta használni.

– Mennyire szubjektív műfaj a tudománytörténet-írás?

– Nem egyszerű ügy ez. A tudománytörténet-írás, mint maga a történetírás, nagyon kritikus foglalatosság. Nemcsak a Szovjetunióban vagy nálunk írták át egy egész kor történelmét. A valóságban minden generáció újra és újra megírja a történelmet. Mert a múltunk legalább olyan bizonytalan, mint a jövőnk. A historiográfia soha nem lehet kész tudomány.

– A tudománytörténetet is mindig újra kell írni?

– Újra is írják! Állandóan újraírják. Gondolj csak arra, hogy sokáig milyen nagyra tartották Thomas S. Kuhn paradigmaváltásokról hozott elméletét. Minden történész, mint csodaszerről, évekig erről értekezett, ezzel magyarították a tudomány fejlődését. Arról, hogy a normál tudomány gondolkodásmintáit kikezdő kritika nyitja meg az utat az új problémák, a továbbfejlődés előtt. S akkor a napokban kezembe kerül egy

könyv – remélem, lesz rá pénzünk, hogy megrendeljük az Akadémia könyvtárának –, s ennek szerzője azt mondja, meglehet, van valami igazság Kuhn elméletében, a tudomány fejlődését azonban nem intézhetjük el ilyen egyszerűen: a normál és a forradalmi tudomány váltakozásával. A tudomány fejlődésének menete nem a kuhni koordináta-rendszerben halad. A tudomány fejlődését a feladványok, a problémák és megoldásaik viszik előre, melyben állandóan működik a darwini szelekciós folyamat. A Kuhn által paradigmaváltásnak nevezett állapot ritka pillanat, inkább csak katasztrófa, krízis. Mint egy robbanás, melynek következtében kipusztul egy faj, a dinoszauruszokat felváltják az emlősök. A mai modern tudománytörténet ilyen krízisekben és darwini fejlődésben gondolkozik. Kérdés, hogy lesz-e belőle olyan divatos, sokáig tartó irány, mint Kuhn elmélete volt.

Nem baj az, hogy időnként újrírják a tudomány történetét. Ilyenkor ismét alaposan át kell gondolni az alapokat, ez előreviheti a tudományt is. Mivel a tudománytörténet-írás állandóan változik, ennek a története idővel önálló szakmává terebélyesedett. Ennek világszerte jó pár nagy embere van, közülük legtöbbre Ch. J. Scribát tartom, Hofmann tanítványát. Az oberwolfachi konferencián személyesen is megismerhettem, folyamatosan elküldte cikkeinek különlenyomatait. Így azután korán megismerhettem a kutatások ezen irányát. Egy azonban biztos: a történetírás nem olyan jellegű tudomány, mint a matematika.

– *Hogyan fér az életedbe ennyi könyv? Ámulatba ejtő az olvasottságod.*

– Könyvtárosnál ez természetes. Kenéz Ernőtől, az Akadémiai Könyvtár Szerzeményi Osztályának akkori vezetőjétől megtanultam, hogy a beszerzőnek nem elég csak a könyvcímeket megnéznie.

– *Gyakran húzódsz a könyvtárosi álarc mögé. Egyik népi kollégista társad mesélte, hogy diákként is ilyen voltál: lámpaoltás után a pokróc alatt zseblámpa fényénél olvastad tovább a könyveket.*

– Jó, jó, hiszen említettem már, hogy mennyire szeretem a szép és a jó könyveket. A könyvtáros pedig másképpen olvas, mint az élvezkedő laikus.

– *A matematika történetének tanulmányozása mit adott neked, milyen tapasztalatokkal gazdagodtál?*

– Nem tudom.

– *A jellemedet nem formálta?*

– Nem hiszem.

– *Azt mondják, hogy az anyag, amivel dolgozunk, hat ránk, az is formál minket.*

– Biztosan így van, de ezt nem veszem észre. Apám könyvéből tanultam: lényegünk kialakulása úgy történik meg, hogy azt észre sem vesszük. Leszünk valamilyenek, tudattal és tudatalattival formáltak, szűkebb és szélesebb környezet által alakítottak. Engem például óriási mértékben alakított az a néhány óra, amit Recanatiban töltöttem, Leopardi lábainál. Tudod, hol van Recanati?

– *Bevallom, nem tudnék rámutatni a térképen.*

– Recanati gyönyörű kis itáliai város az Adria-tengernél. Kiláthatunk a városkán túli nagy mezőre, alla campagna, s mögötte látni a hegyeket. A XIX. század első felében itt élt Giacomo Leopardi, akit az irodalomtörténészek csak mint költőt tartanak számon. Pedig egészen fiatalon írt egy remek könyvet, *A csillagászat történetét*. Kiadtak azóta számos modernebb csillagászat-történetet, de szebben megírtat még nem olvastam. Mert Leopardi olyan csillagászat-történetet írt, ami irodalom. Tudomásul kell vennünk, hogy amikor elkezdünk a tudományról, a tudománytörténetről írni, akkor az már irodalom. Nézd meg, hogyan írt például Galilei. A *Dialogo*, az bizony egyben szépirodalom. Na, ezt többé-kevésbé még Magyarországon is tudomásul veszik, Fehér Mártának köszönhetően. Olvastad Rényi Alfréd esszéit, dialógusait, melyeket könyvvé formált az *Ars Mathematica*

című művében. Igen, az mind-mind széppróza. Rényi tudta, hogy a matematikusnak, ha azt akarja, hogy sokan olvassák, a szépirodalom nyelvén kell szólnia. A tudomány lebecsülése, ha nem így írunk róla. Ezt megtanultam Giacomo Leoparditól, megtanultam Rényi Alfrédétől. Ezért is dolgozom meglehetősen lassan, néha ötször-hatszor átirom a szövegemet.

Nahát, az az élmény, amit nekem Leopardi tengerparti városkája, Recanati és annak hangulata adott, örökre bennem él. Nem tudjuk magunkat megérteni. Valószínűleg minden ember önmaga számára a legnagyobb titok. Nem véletlenül tartotta Descartes legfontosabb feladatának az ókori görögök intelmét: Ismerd meg önmagad! Ehhez azonban Descartes-nak kell lenni, meg görögnek. Én pedig egyik sem voltam. Nagyon nem is törekedtem arra, hogy megismerjem magamat. Mindig a mások megismerése izgatott. Így vetődtem el egykor a matematika nagyon szép, nagyon tiszta világának partjaira.

2007 őszén